

<https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.187>
УДК 94(477.83/.86)“1920/1950”

Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України,
Дрогобицький державний педагогічний університет
ім. І. Франка (Дрогобич, Україна)
vilnickiy@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

Володимир СТАРКА

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук,
Тернопільський національний педагогічний університет
ім. В. Гнатюка (Тернопіль, Україна)

starka1980@tnpu.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

КОМЕМОРАТИВНІ ПРАКТИКИ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФОРМУВАННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ (1920—1950-ті рр.)*

Мета полягає в розкритті комеморативних практик українців Галичини у формуванні та збереженні національної пам'яті. **Методологія** базується на загальнотеоретичних принципах і конкретно-історичних методах пізнання, використання яких спрямоване на об'єктивне висвітлення досліджуваних подій, фактів, явищ у контексті тогочасних суспільно-політичних

* Стаття містить результати дослідження за темою «Соціокультурний простір України другої половини XIX — першої третини XX ст.: селянський світ» (номер державної реєстрації: 0123U101600).

Цитування: Ільницький В., Старка В. Комеморативні практики українців Галичини як елемент формування та збереження національної пам'яті (1920—1950-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2024. № 3 (576). С. 187—203. <https://doi.org/10.15407/uhj2024.03.187>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

процесів у динамічному розвитку. Проблемно-хронологічний метод, застосований під час підготовки статті, дозволив виокремити тематичні сюжети в їх діалектичному зв'язку, досягнути теоретичного узагальнення цілого й частин, взаємодії організаційно-структурних елементів. **Наукова новизна** означена авторською інтерпретацією ролі історичних символів у творенні та збереженні національної пам'яті українців Галичини, сформованої на основі опрацювання історичних джерел різного походження. **Висновки.** Зазнавши поразки в боротьбі за відновлення української державності на початку 1920-х рр., українці краю опинилися перед вибором: або розчинитися в польському суспільстві, або знайти ті маркери, які допоможуть зберегти національну ідентичність. Дослідження комеморативних практик суспільних груп дало змогу побачити уявлення про минуле учасників тих спільнот та окреслити чинники, які впливають на конструювання певних суспільних уявлень про давніші часи відповідно до їх світоглядних орієнтирів. Те, як сучасники бачать минуле, що вони в ньому зауважують і виокремлюють, яскраво ілюструє поточні суспільні настрої. Саме тому від того, як нинішні українці формуватимуть колективні уявлення про минуле, залежатиме подальший розвиток нашої спільноти.

Ключові слова: Галичина, національна пам'ять, сільське населення, тоталітарний режим, радянські репресивні органи, український національно-визвольний рух.

У суспільствах, які звільнилися від впливу тоталітарних режимів наприкінці ХХ ст., у тому числі в Україні, розпочався процес ідеологічної деколонізації, який проявився в тому, що спільноти повертаються до своєї традиційної національної, історичної пам'яті, відібраної, зруйнованої або спотвореної на користь тоталітарних режимів [1].

Українці, які впродовж кількох століть боролися за відновлення національної держави, не маючи змоги офіційно фіксувати власні наративи минулого, змушені були шукати альтернативних шляхів збереження національної пам'яті, щоб не розчинитися в бездонному океані багатонаціональних імперій. У цьому контексті актуальним є вивчення досвіду збереження національної пам'яті сільським населенням Галичини, яке маркувало «місця пам'яті» за допомогою релігійних символів. Витоки цього явища вбачаємо в тому, що, по-перше, незможні аграрії не мали змоги споруджувати дорогих і помпезних меморіальних комплексів; по-друге, в попередні історичні періоди жодна влада, яка управляла регіоном, не дозволяла собі руйнувати сакральні пам'ятки. Для прикладу, коли у середині ХІХ ст. на теренах Галичини скасували панщину, в усіх селах було встановлено кам'яні пропам'ятні хрести.

Тож коли в першій чверті ХХ ст. в боротьбі за незалежну Україну пролилася перша кров, для вшанування жертв звернулися до практики козащини, коли на місцях звитяги насипали кургани, увінчані хрестами. Ці могили повинні були нагадувати майбутнім поколінням про високу ціну, заплачену за власну державу.

Історія боротьби українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. неодноразово ставала предметом наукових пошуків кількох поколінь вітчизняних та іноземних істориків, водночас питання вшанування пам'яті загиблих борців за незалежність України описувалося лише побіжно, в контексті вивчення збройної боротьби.

В опублікованих працях безпосередніх учасників національно-визвольного руху П. Мірчука [1], П. Содоля [2], М. Лебеда [3], Л. Шанковського [4] наведено

окремі факти вшанування пам'яті полеглих повстанців. Комеморативні практики українських патріотичних організацій та їх вплив на світоглядні орієнтири тогочасної галицької молоді аналізують автори збірника, присвяченого Є. Коновальцю та його добі [5]. Роль галицької інтелігенції у формуванні української національної ідентичності висвітлено в монографії О. Рубльова [6]. Регіональні практики формування символічних могил і подальшого вшанування загиблих героїв відображено у спогадах та наукових розвідках, опублікованих українською еміграцією в історико-мемуарних збірниках [7—8]. С. Волянчук [9—10], В. Ільницький [11—13], М. Романюк [14], І. Патриляк [15], досліджуючи історію боротьби українців за відновлення національної державності, основний акцент роблять на бойовій і політичній складовій діяльності національного підпілля й лише побіжно наводять факти встановлення меморіальних знаків загиблим борцям.

Дослідити процес становлення традиції вшанування пам'яті загиблих учасників українського національно-визвольного руху можемо, залучивши широкий пласт архівних документів із фондів державних архівів західних областей України, а також Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Частину матеріалів опубліковано в тематичних збірках під загальною назвою «Літопис УПА». Інформацію про вшанування пам'яті жертв тоталітарних режимів віднаходимо на шпальтах українськомовної преси, що виходила на території Галичини в 1941—1944 рр. Дослідження ролі меморіалів борцям за волю України у формуванні та збереженні національної пам'яті українського населення краю відбувалося згідно із загальнонауковими принципами неупередженості та історизму, які реалізовувалися шляхом застосування проблемно-хронологічного, статистичного, аналізу й синтезу та інших методів наукового пошуку.

В кожному суспільстві в різних форматах відбуваються суперечки щодо контурів пам'яті про минуле. Мексиканський історик Е. Флорескано зауважував: «[...] якщо для правителів реконструкція минулого є необхідним знаряддям домінування, то для переслідуваних і пригноблених вона є свідченням власної ідентичності та силою, яка утримує при житті прагнення до свободи та незалежності» [16, С. 60].

Українські еліти особливо важливого значення надавали комеморативним практикам формування і збереження пам'яті про визвольну боротьбу та її героїв, які віддали своє життя. Зокрема напередодні Зелених свят 1926 р. у часописі «Діло» вийшла редакційна стаття, в якій зазначалося, що «і цього року [...] підемо, як члени нації, щоб поклонитися костям найкращих з нації, бо це потреба нашої душі, обов'язок нашого серця». Далі автор звертався до українців Галичини із запитанням: «Чи подбали ми про належне упорядкування могил, про утрівання їх пам'яті, їх заслуг?». Відтак із жалем констатував: «[...] того всього у нас дуже слабе розуміння культу заслужених померлих, що ми майже нічого не робимо... Де у нас пам'ятки чи пам'яткові таблиці в честь погиблих, як нині має в чужинців уже кожна найменша закутина? Нічого з того ми на превеликий сором не зробили, бо ми ледви спроможемося на те, що щорічно перед Зеленими святами, і то під пригадки преси, упорядкуємо могили погиблих у війні. А цілий рік вони

якби для нас не існували і ми не дбаємо зовсім про те, чи на тих могилах є хрести, чи нема, чи написи на них уже позатиралися. Це нас мало обходить, бо нам вистарчає піти раз у рік на ті могили з процесійним походом». Наприкінці статті автор запропонував обрати в кожній громаді комітет, який опікувався б не лише охороною пам'ятних місць, але й установленням нових меморіальних знаків¹.

Національним громадським організаціям навесні 1927 р. вдалося зареєструвати статут Українського товариства охорони воєнних могил, котре частково перебрало на себе опіку над стрілецькими цвинтарями на теренах Галичини². До справи вшанування пам'яті українських військовиків активно долучилося видавництво «Червона калина», яке через пресу заклиало галичан «розбуджувати та плекати пошану до нашого історичного минулого, закріплювати традиції, зберігати друком історичні матеріали, якими можна би покористуватися у майбутньому»³. Відомий галицький археолог Я. Пастернак спонукав українську громаду організувати у Львові музей визвольної боротьби 1914—1921 рр., що мав стати не лише «справою нашого престижу як нації, свідомої своєї життєздатності та свого історичного завдання», але й дав би можливість наочно «показати причини наших невдач»⁴.

Загалом на початку 1920-х рр. на Галичині вшанування полеглих героїв звичай відбувалося у вигляді громадських панахид на могилах січових стрільців на горах Лисоня та Маківка. У середині 1920-х рр. патріотичні організації поступово почали впроваджувати культ могил національних героїв. Для цього у селах регіону зусиллями громади насипали символічні могили, біля яких під час Зелених свят або в перші дні листопада відправляли громадські панахиди з промовами та обов'язковим виконанням патріотичних пісень. Подібні заходи безумовно піднімали моральний дух українства.

В міжвоєнний період польська адміністрація різними способами намагалася протидіяти спорудженню такого типу пам'ятних знаків. Зважаючи на цю ситуацію, символічні могили селяни насипали вночі, а зранку парафіяльний священник їх освячував. Як правило, представники польської адміністрації та поліції з релігійних переконань не руйнували вже освячені об'єкти. Тож вони почали вдаватися до залякування священників греко-католицької церкви, щоб ті не освячували таких могил і хрестів на них. Зокрема парох с. Дмитровичі Мостиського повіту Львівського воєводства у травні 1934 р. отримав 300 злотих штрафу, а у випадку несплати йому загрожувало 7 дів арешту за те, що без дозволу староства освятив могилу зі встановленим на ній хрестом. На початку вересня 1934 р. парох с. Волчищовичі зазначеного повіту отримав кару 500 злотих або 14 днів арешту «за освячення могили і хреста на ній»⁵. Попри суворі санкції, українські священники продовжували здійснювати чин освячення могил борцям за волю України.

¹ Діло. 1926. 20 червня. С. 1.

² Діло. 1927. 13 травня. С. 2.

³ Від редакції. Літопис Червоної калини. 1929. Ч. 1. С. 2.

⁴ Там само. С. 9.

⁵ Діло. 1934. 15 вересня. С. 5.

Не маючи змоги перешкодити освяченню пам'ятників, польська влада різними способами заохочувала «патріотичні» прояви «невстановлених осіб», які бралися за справу знищення могил. Так, 8 червня 1929 р. з мовчазної згоди староства невідомі розкрили чотири могили січових стрільців та перенесли останки до спільної могили на військове кладовище у с. Потутори поблизу м. Бережани Тернопільського воєводства. 12 червня 1929 р. на горі Лисоня такі ж невідомі розкопали колективне стрілецьке поховання, перенісши останки на той самий військовий цвинтар у с. Потутори. Принагідно зазначимо, що співробітники воєводської адміністрації, які спільно з поліціантами спостерігали за ексгумацією, відмовилися надавати українській громаді будь-які дозвільні документи на ці дії. Дорогою на кладовище учасники розкопок порозкидали частину кісток узбіччям, а на зауваження селян, що так робити не по-людськи, польська поліція не відреагувала. На всі звернення українських послів В. Целевича та С. Барана до керівництва воєводства офіційна влада відповіла, що «дякує за інформацію, і у скорому часі полагоди́ть справу»⁶. Восени 1930 р. невідомі зруйнували хрест з українським написом, установлений на могилі січового стрільця у с. Колиндяни Чортківського повіту Тернопільського воєводства⁷. На звернення української громади до польської поліції з проханням знайти винуватців не було жодної реакції. В ніч із 30 на 31 травня 1936 р. невідомі знищили вхідну браму у формі трику́ба на кладовищі українських січових стрільців у с. Посухів Бережанського повіту Тернопільського воєводства. Тієї ж ночі у с. Конюхи сплюндровано могилу стрілецького хорунжого В. Загульського, а у с. Бишки Бережанського повіту розкопано могилу січового стрільця, який загинув 1917 р.⁸ У травні 1937 р. с. Коршів, що поблизу м. Коломия Станіславівського воєводства, сколихнула звістка, що місцевий вї́йт у «спі́лці» з солтисом вирішили перенести в невідоме місце могили січових стрільців, за якими з 1915 р. доглядали місцеві мешканці⁹. Після розголосу сільська управа на якийсь час призупинила реалізацію задуманого. Однак 9 червня 1937 р. за наказом керівництва Станіславівського воєводства всі стрілецькі могили були розкопані, а останки перенесені на громадський цвинтар села¹⁰. Зазначимо, що ці акти вандалізму залишалися без належної реакції з боку органів влади та поліції. Проте коли так само невідомі особи в ніч із 10 на 11 червня 1936 р. на міському кладовищі м. Бережани «на двох гробах польських жовнірів вивернули хрести, знищили зелень, розсунули землю та викопали огорожу, а на гробі поліціантів, що в 1922 р. загинули в Конюхах, розсунули камінну огорожу», поліція відразу провела арешти української молоді у самих Бережанах та у прилеглих селах. Крім того, адміністрація повіту обіцяла 500 злотих винагороди за будь-яку інформацію про «зловмисників»¹¹.

⁶ Діло. 1939. 21 червня. С. 2.

⁷ Діло. 1930. 2 грудня. С. 5.

⁸ Діло. 1936. 26 червня. С. 3.

⁹ Діло. 1937. 8 травня. С. 7.

¹⁰ Діло. 1937. 26 червня. С. 4.

¹¹ Діло. 1936. 26 червня. С. 3.

Ситуація в регіоні щораз більше радикалізувалася. Коли польська поліція розкопала символічну могилу, насипану на місці арешту членів ОУН В. Біласа та Д. Данилишина у с. Розвадів Стрийського повіту Львівського воєводства, її насипали знову. Коли ж поліція вдруге почала розкидати насип, спрацювала закладена в нього вибухівка. Як наслідок, кілька поліціантів зазнали поранень¹². Зважаючи на це, надалі поліція не надто охоче виконувала розпорядження розкопувати символічні могили українських героїв. У вересні 1939 р. на пам'ятники полеглим борцям за незалежність України чекали ще більші випробування. Тотальна радянізація краю серед іншого передбачала знищення всіх національних та релігійних символів у селах, особливо розташованих поблизу навчальних закладів.

Радянська влада на початку 1940 р. не наважилася приступити до форсованого знищення пам'яток, оскільки, за словами секретаря Станіславського обкому КП(б)У М. Груленка, «у нас бракувало сил, і лише за допомогою армії можна було провести подібну роботу»¹³. 18 липня 1940 р. в оперативному повідомленні 2-го відділу УДБ УНКВС по Львівській обл. зазначалося, що з «приєднання західних областей минуло вже 10 місяців, за нинішніми часами й подіями термін цілком достатній, щоб із корінням вирвати стару психологію, принаймні в більшості» [17, С. 130]. З другої половини 1940 р. кампанія зі знищення релігійних та національних символів у селах Галичини значно пожвавилася. Насамперед зі шкільних приміщень вилучили всі ікони й розп'яття, натомість почепили портрети В. Леніна та Й. Сталіна. Одночасно з проведенням антирелігійних мітингів прихильники радянської влади заповзялися активно руйнувати придорожні й сільські хрести та «фігури». У с. Чесник Рогатинського р-ну Станіславської обл. невідомі знищили три придорожні кам'яні хрести. Населення підозрювало місцевих комсомольців¹⁴.

Задля збереження пам'яток від руйнування та актів вандалізму селяни переносили їх на церковні подвір'я, кладовища, а в окремих випадках ховали в лісах. Щоб зупинити подібну практику, 15 січня 1941 р. Тернопільський обласвиконком ухвалив постанову «Про впорядкування кладовищ в містах і селах». Згідно з документом, церковним громадам заборонили опікуватися станом кладовищ, а відповідальність за їх упорядкування покладалася на виконкоми сільських рад¹⁵. У червні 1941 р. у складному протистоянні радянського тоталітарного режиму та духовно-патріотичного світогляду галицьких селян наступило нетривале затишшя. З відступом Червоної армії та вступом на терени Галичини німецьких військових частин у місцевих селян з'явилася надія на відродження українського національного життя.

¹² Архів Центру досліджень визвольного руху (далі — АЦДВР). Ф. 23. Т. 6. С. 2. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/16916?locale=ua>

¹³ Державний архів Івано-Франківської обл. (далі — ДАІФО). Ф. П.1. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 32.

¹⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі — ЦДІАЛ України). Ф. 201. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 42 зв.

¹⁵ Державний архів Тернопільської обл. (далі — ДАТО). Ф. Р-1833. Оп. 1. Спр. 30. Арк. 23.

Практично в усіх селах регіону на початку липня 1941 р. було відновлено чи заново насипано символічні могили борцям за волю України¹⁶. У с. Ясенівка Золочівського р-ну Львівської обл. на такій могилі встановили три хрести з написами «По щасливім переході німецько-польської війни», «По щасливім побутті села під большевиками», «По звільненню України від большевиків»¹⁷. У краї розпочалися масштабні роботи щодо перепоховання та належного вшанування жертв радянського терору. Так, 2 серпня 1941 р. розкопано одну з братських могил над Дністром. Усі тіла жертв (113 чоловіків і 3 жінки) було ексгумовано та проведено експертизу, визначено причину й час смерті. Після цього останки поховали в тому ж місці (перепоховання на цвинтарі в літній період з огляду на санітарно-епідеміологічні норми вважалося неможливим) та насипали над ними курган-могилу¹⁸.

У серпні — вересні 1941 р. «Січі» почали кампанію з насипання «могил слави», «щоб закріпити в народі пам'ять героїв і жертв, що згинули в боротьбі з червоною Москвою». Станом на 22 жовтня того року лише на Рогатинщині було створено 86 таких могил. Насипали їх на видних місцях, біля читалень «Просвіти» або на пагорбах. На могилах установлювали високі хрести з написами: «На вічну славу героям, що впали за волю 1939—1941 років»¹⁹.

На Тернопільщині влітку 1941 р. один із місцевих провідів ОУН наказував: «Висипати могили, встановити хрести і відправити панахиди»²⁰. Під час освячення могил зазвичай відбувалася врочиста велелюдна «академія». Зокрема під час освячення могили слави в Рогатині 28 вересня 1941 р. у процесії взяла участь 24 643 особи²¹.

Не завжди громади вкладалися у визначені провідниками терміни. Ще восени 1941 р. мешканці с. Коцюбинці на Тернопільщині почали насипати пропам'ятну могилу на майдані біля церкви, яку змогли завершити лише навесні 1943 р.²² Утім попри патріотичне піднесення літа 1941 р. реалії життя в умовах нацистського окупаційного режиму внесли свої корективи в догляд за пам'ятними об'єктами. Один із дописувачів газети «Самбірські вісті» з сумом констатував, що «всі ці могили борців чекають досі свого впорядкування. А наше українське громадянство немов призабуло за них». Далі автор наголошував, що «лиш там, де є могили, там є воскресіння»²³.

Повернення на терени Галичини радянської влади викликало певне сум'яття серед місцевого селянства. Тодішні настрої доволі влучно описав єпископ-помічник І. Лятишевський: «[...] наші розрахунки на перемогу німців над Радянським

¹⁶ *Воля Покуття*. 1941. 7 серпня. С. 3.

¹⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 201. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 59 зв.

¹⁸ *Самбірські вісті*. 1941. 14 серпня. С. 3.

¹⁹ *Львівські вісті*. 1941. 24 жовтня. С. 3.

²⁰ АЦДВР. Ф. 17. Т. 8. Спр. Доброводівський архів. URL: <http://avr.org.ua/viewDoc/11953?locale=ua>

²¹ *Львівські вісті*. 1941. 1 листопада. С. 3.

²² *Воля Покуття*. 1941. 7 серпня. С. 3.

²³ *Самбірські вісті*. 1941. 1 листопада. С. 2.

Союзом зазнали невдачі і ми вирішили на перших порах виконувати розпорядження радянської влади, очікуючи, що буде далі» [18, С. 269]. На звільнених від нацистів територіях радянці відразу намагалися запровадити довоєнні порядки [19, С. 193]. Тож супутником насадження нової свідомості стала активна політична кампанія, в першу чергу спрямована на знищення символів, які нагадували місцевим селянам про їхнє минуле та слугували національними індикаторами. Адміністративні органи масово практикували вандалізм щодо могил повстанців. Його метою було бажання насадити страх і відвернути населення від визвольного руху²⁴. Докладалися колосальні зусилля для того, щоб заборонити будь-які поминальні процесії, вшанування пам'яті загиблих²⁵. Інколи не витримували навіть самі військовослужбовці. Так, у звіті підпілля зазначалося: «Один червоноармієць стрінув наших дві дівчини, котрі несли на могилу тризуб, впавшим двом нашим членам і сказав таке: вертайте назад, бо по дорозі стріне вас НКВД і побачить, що ви несете тризуб, то вони вас на місці розстріляють. А також скажіть в селі усім людям, щоби тризуби поховали, бо НКВД таких дуже переслідує»²⁶. Однак навіть репресії не змогли відвернути населення від виконання таких важливих і почесних обов'язків. Кожне святкування мало ретельно продуманий план та відповідну мету — морально-політичне виховання як членів підпілля, так і населення. Для цього проводилася низка заходів організаційного характеру: з вечора у селах, у райцентрі розпалювали вогні, підбираючи високі та видні місця, вранці намагалися вивішувати в населених пунктах синьо-жовті прапори, молодь співала революційних пісень, люди відвідували церкву, перед цим облаштовували могили. Після святкувань провідники звітували про ситуацію²⁷. 25—26 травня 1946 р. в окремих селах Станіславської обл. населення відзначало День героїв, утримуючись від важкої фізичної праці, а молодь перед цим відновлювала могили загиблих борців та прикрашала їх вінками. У с. Підпечери Станіславського р-ну місцеві дівчата прибрали вінками і квітами поховання стрільця «Степовика» за селом під лісом і ще три могили на цвинтарі. На другий день спецвідділ НКВС Видренка порозкидав вінки, поламав хрести та сплюндрував поховання. У селах Богородчанського р-ну органи держбезпеки влаштовували засідки біля могил героїв. Як йшлося в одному зі звітів підпільників: «В навечір'ї Зелених свят селяни громадно сходилися на цвинтарі, особливо молодь, дівчата несли вінки на могили замордованих більшовиками повстанців. Старші ставили свічки. Нічну тишу на цвинтарі стрясав здушений плач і ридання близьких упавших, неслись горячі молитви. Хоч ніхто не виголошував жодних промов, панував святочний настрій і невисловлені почуття та думи наповнювали серця присутніх. Всі відчували і розуміли, хто є причиною кривавих жертв народу: чому

²⁴ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі — ГДА СБУ). Ф. 13. Спр. 376. Т. 80. Арк. 237.

²⁵ Там само. Арк. 238.

²⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Ф. 3833. Оп. 1. Спр. 126. Арк. 102.

²⁷ ГДА СБУ. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 181. Арк. 116—117.

за недовгий відносно час виросло на цвинтарі так багато могил молодих і живучими надіями людей. В багатьох селах, щоб зірвати неорганізоване самочинне вшанування пам'яті упавших, більшовики насадували на цвинтарі і прикладами розганяли присутніх домів, не дозволяючи навіть помолитись на могилах»²⁸. У с. Піддужжя Станіславського р-ну в ті дні згадана вище «спецбоївка» Видренка поламала хрести й розрила могили, де покоїлися закатовані єнкавєєсівцями в березні 1946 р. мати з сином²⁹.

Біля с. Підпечери Станіславського р-ну загін Видренка 8 червня 1946 р. вчетверте розрив могили стрільця «Степовика». Хрест поламали, а на тому місці залишили картку з написом: «Собаці — собача смерть». 9 червня у Чорному Лісі біля с. Рибне Станіславського р-ну було розкопано спільну могилу сотника «Вовка» й чотового «Річки». Тіла обох витягнули, облили запальною сумішшю і спалили. Того ж 9 червня 1946 р. у с. Надорожна Тлумачького р-ну 12 співробітників держбезпеки спіяли хрест на могилі, а таблицю, на якій було написано «Борцям за волю України», забрали в район. У с. Балинці Гвоздецького р-ну також зрізали хрест, а могили розкопали. 13 червня у с. Тустань Жовтневого р-ну хрест викинули, а могили зрівняли³⁰.

Боротьба з «націоналістичними» меморіалами відбувалася й в іншій спосіб. Так, військова рада 4-го Українського фронту 12 вересня 1944 р. (за підписами командувача військами генерал-полковника І. Петрова, членів військради генерал-полковника А. Мехліса та генерал-майора М. Новикова) видала постанову про зняття хрестів із тризубами й написами «Борцям за волю соборної України», що були встановлені на могилах у населених пунктах західних областей України. Водночас наказувалося: самі могили не знищувати, а встановлювати на них піраміди-пам'ятники, увінчані червоною зіркою; військовослужбовцям і місцевому населенню пояснювати «контрреволюційний, антинародний характер цих пам'ятників, які були символами покріпачення України німецько-фашистськими загарбниками». На лицевій стороні кургану, звернений до дороги чи центру населеного пункту, рекомендували зображувати серп і молот (із квітів, каміння, деревини чи інших матеріалів) і робити написи українською мовою: «Вічна слава воїнам Червоної армії, що полягли в боротьбі з німецькими загарбниками за радянську Україну». На інших сторонах слід було писати гасла: «Смерть німецьким загарбникам і їхнім наймитам!», «Хай живе радянська Україна!». Після цього пропонувалося проводити тут мітинги, організовувати виступи представників місцевого населення та військовослужбовців (наголошувалося на обов'язковому використанні української мови)³¹.

Цю лінію роботи на початку літа 1944 р. продовжив Тернопільський ОК КП(б)У, видавши вказівку секретарям РК КП(б)У зняти хрести з «курга-

²⁸ Там само. Ф. 13. Спр. 376. Т. 80. Арк. 238.

²⁹ Там само.

³⁰ Там само. Арк. 237.

³¹ Державний архів Львівської обл. (далі — ДАЛО). Ф. П-5001. Оп. 2. Спр. 51. Арк. 13—13 зв.

нів, встановлених українськими націоналістами». 30 червня 1944 р. секретар Тербовлянського РК КП(б)У повідомляв, що на виконання зазначеного розпорядження 19 червня в усіх селах району проведено «роз'яснювальну роботу», під час якої були присутні місцеві священники. За його словами, парох с. Сороцьке заявив, що ці хрести встановлені націоналістами з «порушенням наших законів». Подібну заяву зробив настоятель храму із с. Ілавче. Далі автор документа зазначав, що «населення віднеслося до цієї акції байдуже, протестів з приводу демонтажу христів не було». Відтак на території району в усіх селах «хрести з курганів познімали», а натомість встановилиobelіски з написами «Борцям за радянську Україну». На тих курганах, де ще залишалися хрести, планували зняти їх упродовж 2—3 днів³². Подібна практика на той час не набула поширення. 27 вересня 1944 р. ЦК ВКП(б) після заслуховування доповіді завідувача відділу пропаганди й агітації ЦК КП(б)У К. Литвина, секретаря Львівського обкому КП(б)У І. Грушецького та секретаря Тернопільського обкому КП(б)У І. Компанця про політичну роботу серед населення західних областей УРСР констатував «серйозні недоліки в масово-політичній роботі». Керівникам західних областей республіки рекомендувалося мобілізувати політико-ідеологічні ресурси для пришвидшення радянзації краю [18, С. 526—531]. Подібне «прискорення» в окремих випадках закінчувалося трагедіями. 30 жовтня 1944 р. поблизу с. Городок Заліщицького р-ну Тернопільської обл. завідувач райконтори «Заготскот» М. Івашков, побачивши при дорозі березовий хрест, прикрашений вінком із квітів, зупинив підводу, підійшов до нього та зняв вінок. Потім підбіг до однієї з жінок, які працювали в полі, й запитав, хто встановив хрест. Не дочекавшись відповіді, застрелив її з автомата. Після цього його попутники розстріляли двох інших жінок, які стали свідками вбивства. В результаті службової перевірки злочинців виключили з КП(б)У та притягнули до кримінальної відповідальності³³.

Подібні експеси не були, втім, масовим явищем. У доповідній записці секретаря Золочівського РК КП(б)У Львівської обл. зазначалося, що на кінець 1945 р. «по селах району до цього часу стоять бандерівські могили з хрестами, з яких лише знято тризуби»³⁴. Скоріш за все така ситуація мала локальний прояв, оскільки практика руйнування повстанських могил працівниками радянських репресивних органів упродовж наступних років ставала звичною.

Могили пљондували і для встановлення факту смерті підпільника та його ідентифікації. Часті помилкові повідомлення від місцевих «чекістів» про загибель того чи іншого керівника підпілля зумовлювалися бажанням якомога швидше прозвітувати. Звісно, такий стан справ драгував вище начальство, яке змушувало низові структури ретельніше ставитися до ідентифікації вбитих. Наприклад, спецоргани отримали агентурні дані, що під час нападу 5 серпня 1946 р. на бійців винищувального батальйону у с. Кушаківка серед інших було поранено

³² ДАТО. Ф. П-25. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 41.

³³ Там само. Ф. П-1. Оп. 1. Спр. 113. Арк. 82.

³⁴ ДАЛО. Ф. П-3. Оп. 1. Спр. 218. Арк. 203.

коменданта боївки СБ Солотвинського районного проводу ОУН Василя Грибовича («Богданка»). 6 серпня він помер і був похований під виглядом жінки на цвинтарі с. Манява Солотвинського р-ну. Для того, щоб зняти з обліку відповідну особу, 7 серпня довелося розкопали могилу, провести ідентифікацію тіла та встановили, що це дійсно підпільник³⁵. Ще один подібний випадок трапився на Чернівецьчині. Так, працівники держбезпеки довідалися, що в результаті компрометації 30 травня 1947 р. есбісти окружного проводу ОУН стратили й закопали на кладовищі одного з сіл Василя Лучака («Буревія»; 1924 р. нар.). Для перевірки інформації тіло таємно ексгумували і провели впізнання³⁶. Схожі випадки мали місце впродовж усього періоду національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях, а також і в наступні роки³⁷. 28 травня 1947 р. розвідувально-пошукова група 3-ї роти (6 осіб) під командуванням молодшого сержанта Зеленського в 1 км західніше с. Бортків Краснянського р-ну зіткнулася з двома підпільниками. У результаті перестрілки загинув командир групи. Підпільники втекли. РВ МДБ установив, що в бою обидва вони зазнали важких поранень, відтак померли й були поховані. Невдовзі виявили могилу. В результаті ексгумації та ідентифікації вдалося встановити, що одним з убитих виявився учасник боївки Степан Береза («Шишка»). Особа другого бійця залишилася невідомою³⁸.

Оперативно-військова група 2-ї роти (5 осіб) під орудою командира відділення молодшого сержанта Глухова на околиці лісу східніше с. Молотів Ходорівського р-ну Львівської обл. 14 квітня 1948 р. провела бій із двома підпільниками. В результаті один із них був убитий, а інший, важко поранений, кинувши гвинтівку, втік у ліс. За агентурними даними Ходорівського РВ МДБ було встановлено, що він згодом помер і був похований на кладовищі с. Молодинче Ходорівського р-ну. Маючи таку інформацію, 8 червня 1948 р. могилу розкопали, тіло ідентифікували — загиблим виявився В. Труш («Дон») із боївки «Рогача»³⁹.

На початку 1950-х рр. облік усіх «націоналістів» вівся з особливою ретельністю. Пошук кожного, навіть рядового підпільника тривав до отримання достовірних та перевірених відомостей, і лише після цього місцеві репресивно-каральні органи просили дозволу центрального апарату на зняття повстанця з обліку⁴⁰. 27 липня 1951 р. було складено акт про розкоп могили, виявленої південніше гори Суха у підніжжі поваленого вітром дерева, де було поховано чоловіка середнього зросту, з чорним волоссям, у сорочці та штанах. Тіло цілком розклалося, однак для ідентифікації залучили бійців винищувального батальйону с. Головське Турківського р-ну — Миколу Федитника, Олексія Ільницького, Миколу Зубрицького й Онуфрія Голодія, які впізнали мешканця с. Головське Олексія Федитника («Тихого») ⁴¹.

³⁵ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 89 (1951). Спр. 42. Арк. 77 зв. — 78.

³⁶ Там само. Оп. 34 (1960). Спр. 7. Арк. 337.

³⁷ Там само. Оп. 60 (1954). Спр. 3. Т. 1. Арк. 230; Оп. 109 (1954). Спр. 1. Т. 2. Арк. 95.

³⁸ Там само. Ф. 13. Спр. 440. Т. 6. Арк. 226.

³⁹ Там само. Т. 3. Арк. 16.

⁴⁰ Там само. Ф. 2-Н. Оп. 12 (1960). Спр. 48. Арк. 128—129.

⁴¹ Там само. Ф. 65. Спр. С-9200. Арк. 119.

Старший оперуповноважений апарату УКДБ підполковник Мухачов у лютому 1955 р. завербував агента «Михайла». Після виконання декількох перевірочних завдань йому доручили встановити місце перебування розшукуваного підпільника ОУН Степана Мурака, з родичами якого «Михайло» мав близькі зв'язки. Через кілька явок агент повідомив, що в розмові зі М. Стемпицьким він довідався про смерть С. Мурака. Перебуваючи в підпіллі, той був поранений під час чекістсько-військової операції та лікувався в будинку батьків, але через відсутність належної медичної допомоги помер від гангрені й був похований родичами в 500 м від хати в лісі. Пізніше «Михайло» назвав тих, хто брав участь у похованні. Маючи ці дані, «органи» виявили у смт Східниця Ірину Стемпицьку, яка на допиті сказала, що знає, де могила. В результаті екстимації інформація агента «Михайла» повністю підтвердилася⁴².

20 травня 1944 р. командування УПА-Південь видало наказ «Про впорядкування та піклування за могилами героїв». Згідно з текстом, на тих місцях, де поховані борці за незалежність України, належало «висипати високі могили, поставити березові хрести, огородити березовим парканом, посадити квіти. На хресті умістити тризуб у терновій обвінці. Нижче тризуба умістити табличку» [9, С. 388]. У наказі № 3 групи УПА «Заграва» (25 серпня 1944 р.) до станичних, підрайонних, районних провідників наголошувалося на необхідності подання списків членів організації, які загинули в боротьбі з «більшовиками» за період війни. Окремо необхідно було подавати автобіографію та фото оунівців й упівців як керівного, так і рядового складу. Могили загиблих та похованих у лісах, полях необхідно було впорядкувати, а жінок зобов'язували здійснювати за ними постійний догляд. При цьому частково чи повністю знищені ворогами могили потрібно було відновити. Все це місцеве підпілля мало виконати не пізніше 15 вересня 1944 р.⁴³

В інструкції ОУН «Про увіковічнення пам'яті полеглих героїв УПА» від 20 грудня 1944 р. членам організації пригадали обов'язок ставити пропам'ятні знаки, стовпи з таблицями, на яких належало подавати відомості про місця боїв відділів УПА, загиблих повстанців тощо. Таблиці повинні були бути щонайменше 1 м заввишки та шириною 30—50 см. Творців таких пам'ятних знаків закликали не звертати уваги на те, що «більшовики» нищитимуть ці написи. Рекомендували негайно їх поновлювати. Акція мала тривати безперервно [9, С. 253—260].

Розуміючи значення таких заходів, а ще більше їх ідеологічний, виховний та пам'яттєвий зміст, радянська адміністрація й органи держбезпеки намагалися знищувати такі місця пам'яті. Однак ця справа була пов'язана з небезпекою. 5 березня 1945 р. один із підрозділів 169-го стрілецького полку внутрішніх військ НКВС спільно з оперативними працівниками Маневицького РВ НКВС проводив пошук підпільників поблизу с. Градиськ Маневицького р-ну Волинсь-

⁴² Там само. Ф. 71. Оп. 6. Спр. 391. Т. 3. Арк. 87—89.

⁴³ Архівна копія 1994 р. з: Архів Внутренних войск МВД СССР. Ф. 488. Оп. 1с. Д. 30. Л. 225 (Архів Внутрішніх військ НКВС. Т. 30. Арк. 225. Передбачається уdstупнення матеріалів на сайті Електронного архіву українського визвольного руху. URL: <https://avr.org.ua/>).

кої обл. Під час операції на польовій дорозі вони виявили дерев'яний намогильний хрест, на якому була прибіта дошка з «націоналістичним написом». Особовий склад підрозділу взявся демонтувати хрест, унаслідок цього відбувся вибух, під час якого зазнав поранень солдат Євченко⁴⁴.

Перебуваючи на операції у с. Боложинів Буського р-ну Львівської обл., 2 квітня 1945 р. червоноармієць Желонкін без дозволу командира взявся витягнути хрест на «бандерівському пам'ятнику». В результаті вибуху зазнав смертельного поранення⁴⁵. 9 жовтня 1948 р. у с. Трофанівка Гвоздецького р-ну Станіславської обл. під час проведення чекістсько-військової операції оперативники на цвинтарі виявили вінки на могилах похованих підпільників. При знятті вінка з одного хреста вибухнула міна, поранень зазнали сержант Морозов і рядовий Буковець⁴⁶.

Справедливості заради відзначимо, що саме працівники радянських органів держбезпеки започаткували практику мінування тіл загиблих, могил, криївок тощо, яка з різною ефективністю використовувалася впродовж усього періоду збройної боротьби. Таким чином, радянська влада на державному рівні проводила диверсійно-терористичну політику супроти українських повстанців, використовуючи при цьому всі доступні засоби (навіть заборонені міжнародними конвенціями). Водночас «органи» намагалися запобігати нещасним випадкам від застосування підпільниками вибухових «сюрпризів». Із цією метою вище керівництво постійно повідомляло про факти підривів і вимагало від підлеглих посиленої уваги при вилученні предметів, залишених учасниками підпілля (зброя, листівки, в тому числі й вінки на могилах тощо).

Руйнуючи поховання борців за волю України, радянці без особливої шани ставилися й до своїх могил. 11 липня 1946 р. колишній начальник штабу 1-ї партизанської дивізії В. Войцехович звернувся до секретаря Станіславського обкому КП(б)У М. Слоня з проханням про впорядкування поховань бійців партизанського з'єднання С. Ковпака, які загинули в 1943 р. Автор звернення наголошував, що дві могили (одна на 15, інша на 20 осіб) перебували в украй занедбаному стані: «[...] як було зарито при німцях так і залишалося на момент другої річниці звільнення Яремчанського району від фашистських загарбників». Могила комісара С. Руднева знаходилася в кущах у верхів'ї яру. В. Войцехович просив перенести останки загиблих у райцентр Яремче й організувати врочисте перепоховання з тим, щоб принаймні у третю річницю загибелі похоронити й віддати військові почесні. Натомість останки С. Руднева він просив відправити на його батьківщину в м. Путивль Сумської обл.⁴⁷ Як результат, 13 червня 1947 р. завідувач військвідділу ОК КП(б)У Станіславської обл. Комлик звернувся до керівників РК КП(б)У спільно із працівниками райвійськкоматів області вжити

⁴⁴ Там же. Д. 136. Л. 103; Д. 155. Л. 246 (Архів Внутрішніх військ НКВС. Т. 136. Арк. 103; Т. 155. Арк. 246).

⁴⁵ Там же. Д. 159. Л. 48 (Архів Внутрішніх військ НКВС. Т. 159. Арк. 48).

⁴⁶ ГДА СБУ. Ф. 2-Н. Оп. 34 (1953). Спр. 2. Арк. 97.

⁴⁷ ДАІФО. Ф. Р-370. Оп. 3. Спр. 2. Арк. 31—31 зв.

заходів для подальшого впорядкування кладовищ і могил військовослужбовців та партизанів до 1947 р.⁴⁸

Очевидно, радянська адміністрація на Галичині мала важливіші справи, ніж опікуватися могилами своїх загиблих, оскільки 16 січня 1948 р. начальник 4-го відділу Станіславського ОРК майор Алексєєв у довідці «Про благоустрій військових кладовищ, братських та індивідуальних могил воїнів радянської армії й партизанів, загиблих у боях Великої Вітчизняної війни на території Станіславської області» констатував, що попри всі вжиті заходи окремі поховання залишаються розкиданими по полях і городах. У містах Станіславі, Коломиї, у Войнилівському, Галицькому, Гвоздецькому, Городенківському, Коломийському, Коршівському, Рогатинському, Снятинському районах належної уваги питанню «увіковічення пам'яті воїнів РА і партизанів не приділяється»⁴⁹.

* * *

Отже, зазнавши поразки в боротьбі за відновлення української державності на початку 1920-х рр., українці Галичини опинилися перед вибором: або розчинитися в польському суспільстві, або ж знайти ті маркери, які допоможуть зберегти національну ідентичність. Одним з елементів збереження національної ідентичності стала традиція вшанування загиблих за державно-національну справу. На початку 1920-х рр. вшанування полеглих героїв у краї відбувалося у вигляді громадських панахид на могилах січових стрільців. Наприкінці 1920-х із громадської ініціативи постає Українське товариство охорони воєнних могил, яке частково перебрало на себе відповідні турботи. Водночас польська влада в різний спосіб намагалася перешкодити формуванню нових комеморативних практик українців, удаючись і до радикальних заходів — фізичного руйнування меморіальних символів. Від вересня 1939 р. нова, тепер уже радянська, влада намагалася знищити всі пам'ятні знаки та символи, які нагадували українцям про визвольну боротьбу. Попри ідеологічний контекст «війни з могилами» полеглих за волю України, дуже чітко простежувалася характерна риса нової адміністрації — зневажливе ставлення й до власних загиблих.

Дослідження комеморативних практик суспільних груп дає змогу побачити уявлення про минуле учасників тих спільнот та окреслити чинники, які впливають на конструювання певних громадських уявлень про давніші часи відповідно до їх світоглядних орієнтирів. Те, як сучасники бачать минуле, що вони в ньому зауважують та виокремлюють, часто яскраво ілюструє поточні суспільні настрої. Саме тому від того, як нинішні українці формуватимуть колективні уявлення про минуле, залежатиме подальший розвиток нашої спільноти.

⁴⁸ Там само. Ф. 1. Оп. 1. Спр. 649. Арк. 1.

⁴⁹ Там само. Арк. 10.

REFERENCES / СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Mirchuk, P. *Ukrainska povstanska armii* (1942—1952). München, 1953 [in Ukrainian]. [Мірчук П. Українська повстанська армія (1942—1952). Мюнхен, 1953. 319 с.].
2. Sodol, P. *Ukrainska povstancha armii*, 1943—49: Dovidnyk. New York, 1994 [in Ukrainian]. [Содоль П. Українська повстанча армія, 1943—49: Довідник. Нью-Йорк: Пролог, 1994. 200 с.].
3. Lebed, M. *Ukrainska Povstanska armii: yii heneza, rist i dii u vyzvolnii borotbi ukrain-skoho narodu za ukrainsku samostiinu sobornu derzhavu*. Ch. 1. Vydannia Presovoho Biura UHVR, 1946 [in Ukrainian]. [Лебець М. Українська Повстанська армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за українську самостійну соборну державу. Ч. 1. Видання Пресового Бюро УГВР, 1946. 100 с.].
4. Shankovskiy, L. *Ukrainska povstancha armii. Istoriia ukrainskoho viiska*. Winnipeg, 1953: 635-822 [in Ukrainian]. [Шанковський Л. Українська повстанча армія. *Історія українського війська*. Друге доповнене видання. Вінніпег: Видавець Іван Тиктор, 1953. С. 635—822].
5. Yevhen Konovalets ta yoho doba. München, 1974 [in Ukrainian]. [Євген Коновалець та його доба. Мюнхен, 1974. 1019 с.].
6. Rublov, O.S. *Zakhidnoukrainska intelihentsiia u zahalnonatsionalnykh politychnykh ta kulturnykh protsesakh (1914—1939)*. Kyiv, 2004 [in Ukrainian]. [Рубльов О.С. Західноукраїнська інтелігенція у загальнонаціональних політичних та культурних процесах (1914—1939). Київ, 2004. 648 с.].
7. Berezhashchyna u spohadakh emigrantiv. Ternopil, 1993 [in Ukrainian]. [Бережанщина у спогадах емігрантів. Тернопіль, 1993. 390 с.].
8. Brody i Bridshchyna: Istorychno-memuarnyi zbirnyk. Kn. II. Brody, 1998 [in Ukrainian]. [Броди і Брідищина: Історично-мемуарний збірник. Кн. II. Броди, 1998. 689 с.].
9. Volianiuk, S. *Istoriia voiennoi okruhy UPA "Lysonia"*. Ternopil, 2018 [in Ukrainian]. [Воляннюк С. Історія воєнної округи УПА «Лисоня». Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2018. 328 с.].
10. Volianiuk, S. *Nad Zbruchem: Kamianets-Podilska hrupa UPA na Ternopilshchyni (druha polovyna 1944 r.)*. Lviv, 2021 [in Ukrainian]. [Воляннюк С. Над Збручем: Кам'янець-Подільська група УПА на Тернопільщині (друга половина 1944 р.). Львів: Видавництво «Літопис УПА», 2021. 176 с.].
11. Pnytskyi, V. *Karpatskyi kraj OUN v ukrainskomu vyzvolnomu rusi (1945—1954)*. Drohobych, 2016 [in Ukrainian]. [Ільницький В. Карпатський край ОУН в українському визвольному русі (1945—1954). Дрогобич: Просвіт, 2016. 696 с.].
12. Pnytskyi, V. *Vyavlennia ta likvidatsiia radianskymy represyvno-karalnymy orhanamy ukrainskykh, polskykh ta yevreiskykh orhanizatsii u m. Drohobych (1940 r.)*. *Skhidnoi-evropeiskyi istorychnyi visnyk*. 2018. 7: 120-150. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.7.130646> [in Ukrainian]. [Ільницький В. Виявлення та ліквідація радянськими репресивно-каральними органами українських, польських та єврейських організацій у м. Дрогобич (1940 р.). *Східноєвропейський історичний вісник*. 2018. Вип. 7. С. 120—150. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.7.130646>].
13. Pnytskyi, V., Kantor, N. *Establishment of the soviet administration in the Carpathian region through the use of the open forms of punishment (1944—1954)*. *East European Historical Bulletin*. 2019. 10: 181-192. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058x.10.159174>

14. Romaniuk, M. Zolochivska okruha OUN u natsionalno-vyzvolnomu rusi (1937—1953). Lviv, 2016 [in Ukrainian].
[Романюк М. Золочівська округа ОУН у національно-визвольному русі (1937—1953). Львів, 2016. 608 с.].
15. Patryliak, I.K. “Vstan i borys! Slukhai i vir...”: ukrainske natsionalistychne pidpillia ta povstanskyi rukh (1939—1960 rr.). Lviv, 2012 [in Ukrainian].
[Патріляк І.К. «Встань і борись! Слухай і вір...»: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939—1960 рр.). Львів: Часопис, 2012. 592 с.].
16. Shatska, V. Mynule — Pamiat — Mit. Chernivtsi, 2011 [in Ukrainian].
[Шацька В. Минуле — Пам’ять — Мит. Чернівці: Книги-XXI, 2011. 248 с.].
17. Serhiichuk, V. (Ed.). Mytropolyt Andrei Sheptytskyi u dokumentakh radianskykh orhaniv derzhavnoi bezpeky (1939—1944 rr.). Kyiv, 2005 [in Ukrainian].
[Сергійчук В. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939—1944 рр.). Київ: Українська видавнича спілка, 2005. 480 с.].
18. Andrukhiv, I., Lysenko, O., Pylypiv, I. Stanislavska (Ivano-Frankivska) yeparkhiia UHKTs kriz pryzmu stolit: istoryko-relihiinyi aspekt. Nadvirna, 2010 [in Ukrainian].
[Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: історико-релігійний аспект. Надвірна, 2010. 500 с.].
19. Dzhdadt, T. Pislia viiny: Istoriia Yevropy vid 1945 r. Kyiv, 2020 [in Ukrainian].
[Джадт Т. Після війни: Історія Європи від 1945 р. Київ: Наш формат, 2020. 928 с.].

Надійшла / Received 08.03.2024

Vasyl ILNYTSKYI

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Head of the Department of History of Ukraine,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych, Ukraine)
vilnickiy@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-4969-052X>

Volodymyr STARKA

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Professor at the Department of History of Ukraine,
Archaeology and Special Branches of Historical Sciences,
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil, Ukraine)
starka1980@tnpu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0002-0213-9298>

COMMEMORATIVE PRACTICES OF UKRAINIANS IN HALYCHYNA AS AN ELEMENT OF THE FORMATION AND PRESERVATION OF NATIONAL MEMORY (1920s — 1950s)

The purpose is to reveal the commemorative practices of Ukrainians in Halychyna in the formation and preservation of national memory. **The research methodology** is based on general theoretical principles and specifically historical methods of cognition, the use of which is aimed at objective coverage of the events, facts, and phenomena under study in the context of the current socio-political processes in dynamic development. The problematic and chronological method used in the preparation of the article made it possible to identify thematic plots in their dialectical relationship, to achieve a theoretical generalisation of the whole and parts, and to interact with

organisational and structural elements. **The scientific novelty** is marked by the author's interpretation of the role of historical symbols in the formation and preservation of the national memory of Ukrainians in Halychyna, formed on the basis of the study of historical sources of various origins. **Conclusions.** Having been defeated in the struggle for the restoration of the Ukrainian state in the early 1920s, Ukrainians in Halychyna faced a choice: either to dissolve into Polish society or to find markers that would help preserve their national identity. One of the elements of preserving national identity was the tradition of honouring those who died for state and national independence. In the early 1920s, in Halychyna, the commemoration of fallen heroes took place in the form of public memorial services at the graves of the Ukrainian Sich Riflemen. At the end of the 1920s, the Society for the Protection of War Graves was founded on a public initiative that partially took over the care of military graves. At the same time, the Polish authorities tried, in various ways, to prevent the formation of new commemorative practices by Ukrainians, resorting to radical measures such as the physical destruction of the memorial symbols erected. In September 1939, an administration was established in Halychyna, which attempted to destroy all memorial signs and symbols that would remind Ukrainians of the struggle to restore an independent state. Despite the ideological context of the struggle with the graves of those who fought for the freedom of Ukraine, a characteristic feature of the newly arrived administration is very clearly visible: a dismissive attitude towards its own dead. The study of commemorative practices of social groups allows scientists to see the ideas about the past of the members of those communities and to outline the factors that influence the construction of certain social ideas about the past in accordance with their worldview orientations. The way contemporaries see the past, what they notice and highlight in it, often vividly illustrates the current social mood. That is why the further progressive development of our community in the future will depend on how modern Ukrainians form collective ideas about the past.

Keywords: *Halychyna, national memory, rural population, totalitarian regime, Soviet repressive authorities, Ukrainian national liberation movement.*